

Збройний конфлікт 1939–1950-х рр. у Західній Україні між радянською владою та визвольним рухом: до формування багатовимірної моделі розуміння

Землі Західної України у 1939–1950-х рр. стали ареною запеклого протистояння між радянським режимом та повстанськими формуваннями й озброєним підпіллям, які діяли під політичним керівництвом Організації українських націоналістів. За масштабами й напруженістю цей військово-політичний конфлікт може претендувати на статус однієї з найбільш тривалих та кровопролитних конфронтацій між державою та національно-визвольним рухом в історії ХХ ст.

Події в Західній Україні являли собою складне переплетення національно-визвольних змагань із громадянською війною, причому глибокими причинами цієї «неоголошеної війни» були небажання керівних кіл СРСР давати реальний суверенітет суб'єктам федерації та ініційований керівництвом тоталітарного режиму радикальний, форсований характер зміни суспільно-економічного, політичного, духовно-культурного устрою вельми специфічного, в силу особливостей історичного розвитку, західно-регіону України.

Безсумнівно, це був і конфлікт на грані цивілізаційних анклавів, що формувалися століттями, і конфлікт між традиційним укладом господарювання, духовно-культурного життя та новою моделлю розвитку, яка виникла в колишній Російській імперії після перемоги радянської влади та енергійно насаджувалася на нових приєднаних територіях.

Одночасно протистояння в Західній Україні у післявоєнний період доцільно розглядати в контексті боротьби між двома глобальними цивілізаційними векторами – капіталістичним та комуністичним світом, кожен з яких мав свої вади й докорінні переваги і намагався виграти змагання на арені історії.

Проте розвиток досліджень з історії українського національно-визвольного руху, на жаль, і донині має здебільшого екстенсивний характер. Кількісний доробок вчених та публіцистів повільно переростає у новий якісний рівень серйозних історико-аналітичних досліджень минулого національно-визвольного руху – хоча саме такі дослідження мають становити науково-теоретичний фундамент законодавчих та просвітницьких кроків Української держави у напрямку досягнення національного примирення як складової консолідації української політичної нації.

Причини цього слід шукати не лише в соціально-психологічних особливостях авторів, а й в обмеженості методологічного рівня вітчизняної історичної науки. Дедалі більше дає взнаки й ураження самого механізму раціонального мислення пострадянських народів, насамперед їх інтелігенції.

Без відповіді залишаються наріжні питання, без яких сучасники не можуть скласти цілісної, раціональної картини перебігу збройного конфлікту в Західній Україні 1939–1950-х рр. Це підживлює конфронтаційні погляди, у суспільній свідомості, багатьох працях панують поверхові, упереджені, політизовані оцінки причин і характеру згаданого протистояння. Нерідко вони являють механічний переспів штампів радянської історіографії та пропаганди або підходів певних політичних об'єднань української діаспори, породжених глобальним протистоянням доби «холодної війни».

Складний комплекс причин тієї масштабної історичної драми, яка спіткала український народ, зачепила інші етноси, які мешкають в Україні, вихідців з інших регіонів тодішнього СРСР, нерідко тлумачать за допомогою пласких і не оригінальних підходів.

Поза увагою (нерідко – в силу сумлінного небажання зрікатися звичних й психологічно комфортних підходів) залишаються визначальні аспекти проблеми. Серед них можна назвати:

- вплив світових геополітичних та військово-політичних чинників на зародження й особливості перебігу конфлікту;

- співвідношення в ньому національно-визвольних та соціально-економічних чинників, діалектика військово-політичних, соціально-економічних та цивілізаційних міжрегіональних відмінностей;

- особливості участі в конфлікті різних груп населення Західної України, еволюція настроїв населення регіону під впливом соціально-економічних заходів влади;

- вплив післявоєнного міжблокового протистояння у світі на хід протистояння в Західній Україні;

- стосунки між різними течіями всередині націоналістичного руху, між націоналістичним підпіллям та закордонними націоналістичними центрами;

- багатоманітність довгострокових наслідків результатів Другої світової війни та поразки національно-визвольних змагань, їх вплив на позицію населення регіону щодо перспективи існування СРСР та розвитку посткомуністичної України;

- виявлення можливих історичних альтернатив розвитку подій у Західній Україні.

Потреба переходу до якісно більш глибокого, багатовимірного сприйняття проблеми давно вже назріла. Звісно, потрібне як застосування всіх кращих методологічних надбань історичної науки, так і добра громадянська воля тих, хто береться за цю невдячну, загострену (переважно не з вини істориків) проблему.

Віталій Нахманович (Київ)

Голокост: історичні паралелі та історичні контексти

Знакова книжка А. Безансона «Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту», видана нещодавно українською мовою, надає вітчизняному дискурсу проблеми необхідної глибини для того, щоб розпочати важку розмову про історичні паралелі та історичні контексти цього явища.

Перший контекст, стандартний – розподіл відповідальності між нацистським і радянським режимами за Голокост та Голодомор відповідно. Наразі маємо всі підстави, щоб покласти на радянський режим значну частку відповідальності за створення передумов, за яких стали можливими численні злочини нацизму, зокрема Голокост.

По-перше, це відповідальність за прихід Гітлера до влади. Тут слід взяти до уваги не лише розкол Комінтерном на вимогу Москви лівого фронту в Німеччині, а й загальну психологічну реакцію німців на небезпеку більшовизму, що штовхнула їх в обійми тих, хто здавався здатним запобігти цій небезпеці.

По-друге, саме той факт, що Другу світову війну Сталін і Гітлер розпочали як союзники, відкрило останньому дорогу на схід, де й відбулися наймасштабніші події Голокосту.

По-третє, внутрішня політика радянського уряду призвела до поразок 1941 р., внаслідок яких євреї Прибалтики, Білорусі й України залишилися під нацистською владою. Йдеться не лише про винищення командного складу Червоної армії, а й ту масову кризу лояльності до режиму, яка призвела до здачі у полон сотень тисяч рядових бійців і до масової підтримки німців населенням окупованих територій у перший рік їх панування, що значно спростило здійснення антиєврейських акцій. З іншого боку, криза моралі, що сталася внаслідок двадцятиріччя радянської політики, зумовила значну кількість фактів участі населення у видачі євреїв.

Другий контекст, хибний – сприйняття Голокосту та колаборації міс-